

بررسی میزان رشد جمعیت سواد و اشتغال در مناطق روستائی

۱- جمعیت و تغییرات آن

آخرین نتایج سرشماری سال ۱۳۶۵ بیانگر جمعیتی معادل ۴۹/۷۶۴/۸۷۴ نفر در کشور میباشد که از این تعداد ۲۶/۹۵۲/۸۹۴ نفر در شهرها و ۲۲/۸۱۱/۹۸۰ نفر در روستاهای کشور زندگی میکنند؛ عبارت دیگر حدود ۵۴/۱۶ درصد جمعیت ایران در مناطق شهری و ۴۵/۸۴ درصد در مناطق روستائی کشور زندگی می‌کنند. مطلب قابل توجه در نتیجه حاصل از سرشماری مذکور، گذشتن جمعیت شهری از مرز ۵۰ درصد نسبت به جمعیت روستائی میباشد، زیرا شهرنشینان طبق سرشماری سال ۱۳۵۵ تنها ۴۷ درصد از جمعیت کل کشور را تشکیل می‌داده‌اند. البته با توجه به نرخ رشدی که جمعیت شهری و روستائی در ۳۰ سال اخیر داشته‌اند گذشتن جمعیت شهری از مرز ۵۰ درصد چندان دور از انتظار نبوده است. محاسباتی که با استفاده از نتایج سرشماری سال ۱۳۶۵ صورت گرفت^۱ نشان دهنده این موضوع میباشد که تا سال ۵۸ جمعیت روستائی هنوز هم بیش از جمعیت شهری بوده است. در سال ۵۹ شهر و روستا تقریباً بطور یکسانی جمعیت کشور را در خود جای داده بودند ولی سرانجام در سال ۶۰ جمعیت شهرها از جمعیت روستاها پیشی می‌گیرد و مناطق روستائی در این سال تنها ۴۹/۴٪ جمعیت کشور را در خود جای داده و اکثریت جمعیت در شهرها سکونت داشته‌اند.

بررسی تحولات جمعیت کشور در ۳۰ سال اخیر نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. چهار سرشماری کشور که در طی سی سال اخیر انجام گرفته، نشان دهنده رشد جمعیت کشور در سالهای مذکور میباشد بطوریکه جمعیت کشور از ۱۸/۹۵۴/۷۰۴ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۴۹/۷۶۴/۸۷۴ نفر در سال ۱۳۶۵ رسیده. (جدول شماره ۱)

جدول شماره (۱) - جمعیت کشور بر حسب مناطق شهری و روستائی در چهار سرشماری

مناطق	سال سرشماری	۶۵	۵۵	۴۵	۳۵
کل کشور		۴۹/۷۶۴/۸۷۴	۳۳/۷۰۸/۷۴۴	۲۵/۷۸۸/۷۷۲	۱۸/۹۵۴/۷۰۴
مناطق شهری		۲۶/۹۵۲/۸۹۴	۱۵/۸۵۴/۶۸۰	۹/۷۹۴/۲۴۶	۵/۹۳۵/۵۶۳
مناطق روستائی		۲۲/۸۱۱/۹۸۰	۱۷/۸۵۴/۰۶۴	۱۵/۹۹۴/۴۲۶	۱۳/۰۰۱/۱۴۱

جدول شماره ۱ رجوع شود.) میزان متوسط رشد سالانه جمعیت روستائی در طی سی سال گذشته حدود ۱/۸۹ درصد است؛ اگر میزان رشد جمعیت کشور را به تفکیک در سه دهه ۴۵-۵۵، ۳۵-۴۵ و ۶۵-۵۵ محاسبه نمایم مشاهده میگردد که عمده افزایش جمعیت روستائی مربوط به دودهه ۴۵-۳۵ و ۶۵-۵۵ میباشد و میزان رشد جمعیت در دهه ۴۵-۳۵ نسبت به دهه ۴۵-۳۵ بنحو چشمگیری کاهش داشته و به نصف تقلیل یافته است. (جدول شماره ۲)

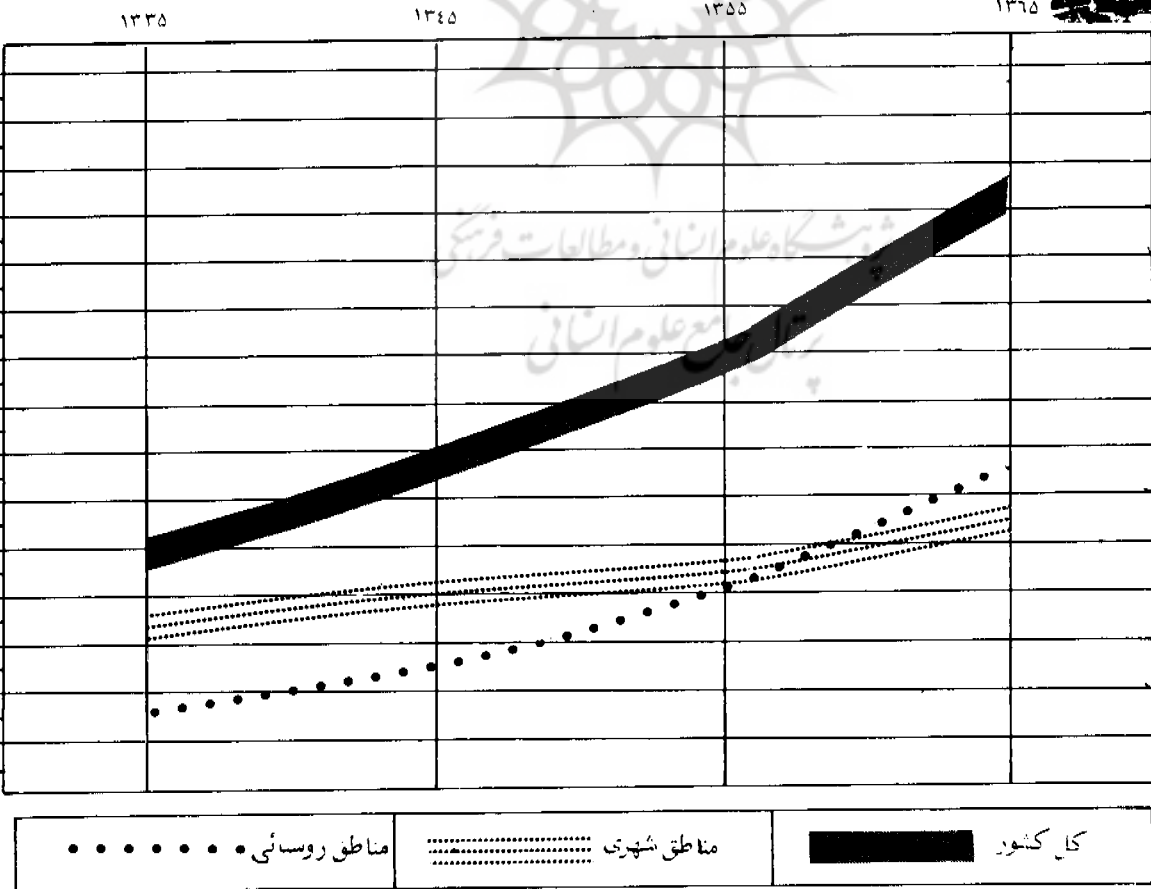
همانگونه که قبلاً ذکر گردید کاهش میزان رشد جمعیت روستائی در دهه ۴۵-۳۵ نسبت به دهه قبل بدلائل فوق الذکر و نیز احتمالاً مهاجرت وسیع روستائیان به شهرها، در دهه مذکور است. نکته قابل توجه آن است که اگر چه در همین دهه (۴۵-۳۵) میزان رشد جمعیت شهری نسبت به دهه ۳۵-۳۵ نیز کاهش پیدا کرده است، ولی مقدار کاهش آن در مقایسه با مناطق روستائی بسیار اندک میباشد.

برای کم بودن مقدار کاهش میزان رشد جمعیت در مناطق شهری در مقایسه با مناطق روستائی یکی از دو دلیل (یا هر دو دلیل) زیر را

نمودار شماره (۱) - روند افزایش جمعیت شهری و روستائی در چهار سرشماری انجام شده،

جمعیت کشور بین سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ بطور متوسط از رشد سالانه ای معادل ۳/۲۷ درصد برخوردار بوده است؛ این رشد در مقایسه با میزان رشد سالانه جمعیت جهان رقم قابل ملاحظه ای است. (رشد سالانه جمعیت جهان حدود ۱/۶۸٪ میباشد) میزان روستائینی در طی سی سال گذشته در حال کاهش بوده و بموازات آن میزان شهرنشینی در حال افزایش بوده است که این موضوع نیز با مشاهده رشد سریعتر جمعیت شهرها که در بالا ذکر کردیم بر آن رفت قابل توجه میباشد.

مقدار عمده افزایش جمعیت در سه دهه اخیر مربوط به دو دهه ۴۵-۳۵ و ۶۵-۵۵ میباشد و در سالهای ۴۵-۳۵ و بنحو واضحی میزان رشد جمعیت خصوصاً در روستاها کاهش یافته است که بدون شک بدلیل تبلیغات وسیع رژیم گذشته جهت کنترل موالید از جمله: کاهش ازدواجها، افزایش سن ازدواج و نیز آموزش روشهای جلوگیری از حاملگی و نیز مهاجرت روستائیان به شهرها میباشد. تغییرات جمعیت روستائی کشور از نظر کلی جدا از تغییرات جمعیت کل کشور نبوده است. چهار سرشماری انجام شده نشان دهنده افزایش جمعیت روستاهای کشور در سی سال گذشته میباشد (به

کال کشور (Solid line), مناطق شهری (Dotted line), مناطق روستائی (Dashed line)

- ۱- تاثیر بیشتر روشهای کنترل موالید در مناطق روستائی نسبت به مناطق شهری
- ۲- مهاجرت روستائیان در دهه مذکور از شهر به روستا

از آنجا که دلیل اول به جهت پائین بودن سطح سواد در روستاها و نیز نبود امکان تبلیغات وسیع روشهای مذکور و همچنین عدم وجود مشکلات گوناگون شهرنشینی و بچه داری در روستاها، نمیتواند قابل قبول باشد، [مقایسه میانگین بُعد خانوارهای روستائی و شهری در چهار سرشماری انجام شده نیز مبین این حقیقت است، (به جدول شماره ۳ رجوع شود.) زیرا در سالهای ۳۵ و ۴۵ بُعد خانوارهای روستائی و شهری از نظر مقدار یکسان بوده و بنحو یکسانی نیز افزایش پیدا کرده است ولی در سرشماری سال ۵۵ میانگین بُعد خانوار شهری نسبت به سال ۳۴ کمی کاهش دارد در صورتیکه میانگین بُعد خانوارهای روستائی کمی آهسته تر از روند قبلی خود باز هم نسبت به سال ۴۵ افزایش یافته است، بنابراین روشهای جلوگیری از زایمان در کنترل جمعیت شهرها بیشتر اثر داشته تا کنترل جمعیت

جدول شماره (۲) - نرخ رشد سالانه جمعیت ایران برای مناطق شهری و روستائی بین سالهای سرشماری

۳۵-۶۵	۵۵-۶۵	۴۵-۵۵	۳۵-۴۵	مناطق کل کشور
۲/۲۷	۳/۹۷ ^۳	۲/۷۱	۳/۱۳	مناطق شهری
۵/۱۷	۵/۴۵	۴/۹۳	۵/۱۴	مناطق روستائی
۱/۸۹	۲/۴۸	۱/۱	۲/۱	

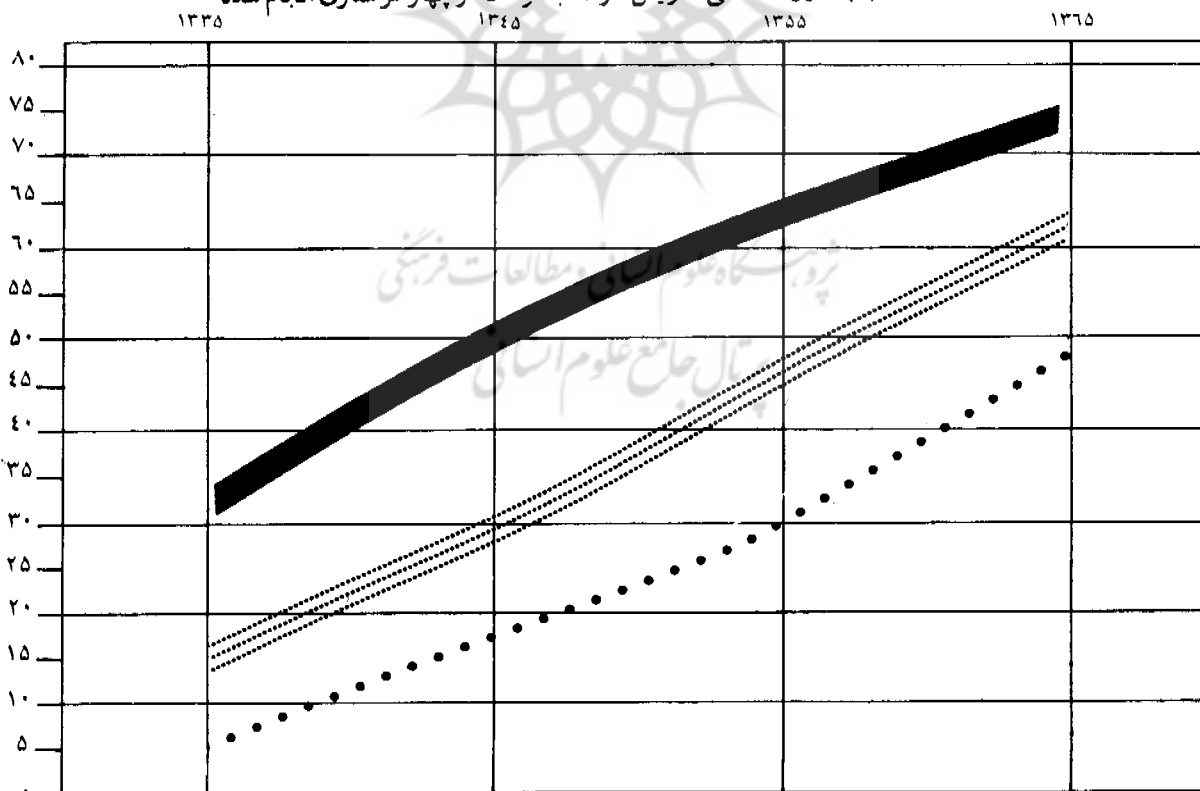
دهه مذکور تبلیغات مربوط به کنترل جمعیت بطور یکسانی از شهرها و روستاها حذف گردید، ولی مسلماً حذف تبلیغات مذکور در شهرها بدلیل سطح سواد بالا و نیز مشکلات شهرنشینی و نیز به این دلیل عمده که انواع وسایل جلوگیری از بارداری در شهرها بسیار راحت تر در دسترس قرار داشته اند، کمتر باعث افزایش میزان رشد گردیده است و بنابراین طبیعی است که افزایش زاد و ولد (باروری) جمعیت روستائی در دهه مذکور باید بیش از افزایش میزان زاد و ولد جمعیت شهری باشد.

[مقایسه میانگین بُعد خانوارها در مناطق شهری و روستائی نیز نشان دهنده صحیح بودن برداشت فوق میباشد، زیرا سرشماری سال ۱۳۶۵ نشان میدهد که

روستاها لذا فرض تاثیر بیشتر روشهای جلوگیری از حاملگی در مناطق روستائی نسبت به مناطق شهری نمیتواند صحیح باشد.] پس اینگونه میتوان استنباط نمود که دلیل عمده کاهش میزان رشد جمعیت روستائی در دهه ۴۵-۵۵ نسبت به دو دهه قبل و بعد خود، مهاجرت وسیع روستائیان به شهرها بوده است.

البته ذکر این نکته بسیار حائز اهمیت است که افزایش بیشتر میزان رشد جمعیت روستائی نسبت به میزان رشد جمعیت شهری در دهه (۶۵-۵۵) نمیتواند نشان دهنده عدم مهاجرت روستائیان در سالهای ۶۵-۵۵ به شهرها باشد و کلاً راجع به موضوع فوق نمیتوان اظهار نظر نمود زیرا اگر چه در

نمودار شماره (۲) - روند خطی افزایش درصد باسوادان در چهار سرشماری انجام شده

کل کشور	مناطق شهری	مناطق روستائی
---------	------------	---------------

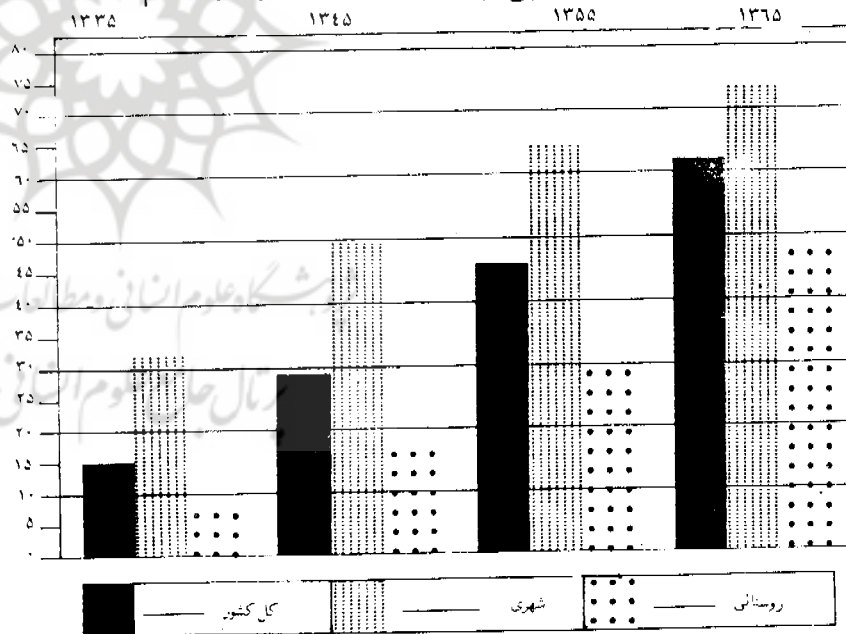
جدول شماره (۳) - متوسط بُعد خانوار در ایران در مناطق شهری و روستائی در چهار

مناطق	سرشماری انجام شده		
	سال	سر	شماری
مناطق کل کشور	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۶۵
مناطق شهری	۴/۷۵	۴/۹۹	۵/۱۰
مناطق روستائی	۴/۷۷	۴/۹۹	۵/۴۴

مشابه خود در سال ۱۳۵۵ مقدار ۱۷/۹٪ افزایش نشان میدهد که با توجه به رشد سریع جمعیت رقم قابل ملاحظه‌ای میباشد. البته اگر فرض نمایم که عمده مهاجرین روستائی به شهر را باسوادان تشکیل میدهند به اهمیت رقم فوق باز هم افزوده میشود. قابل ذکر است که در مناطق شهری کشور میزان سواد در دهه ۵۵ الی ۷/۸۵٪ افزایش داشته است و میزان باسوادی در هر یک از مناطق شهری و روستائی کشور در طی سی سال گذشته در حال افزایش بوده است.

بُعد خانوارهای شهری در سال مذکور نسبت به سال ۱۳۵۵ ثابت مانده است (حدود یکصدم درصد کاهش داشته است) در صورتیکه بُعد خانوارهای روستائی بار دیگر روند افزایشی قبل از سال ۴۵ خود را ادامه میدهد (به جدول شماره ۳ رجوع شود) لذا میتوان این نتیجه را گرفت که با افزایش بیشتر میزان رشد در روستاها در دهه ۶۵-۵۵ نمیتوان حکم به عدم مهاجرت روستائیان به شهرها داد زیرا ممکن است که این افزایش تند بدلیل زاد و ولد بیشتر در روستاها باشد.

نمودار شماره (۳) - نمودار ستونی درصد باسوادان در چهار سرشماری انجام شده

مقدار تغییر میزان باسوادی در طی سه دهه گذشته در مناطق روستائی کشور ۳۳/۳ درصد بوده است. حال آنکه همین عدد در مناطق شهری ۳۹/۳ درصد میباشد. البته لازم بتذکر است که در دهه ۴۵-۳۵ آهنگ رشد سوادآموزی در روستاهای کشور حدود نصف مناطق شهری بوده است. در دهه

سواد و تغییرات آن
سرشماری سال ۱۳۶۵ در مورد میزان باسوادان مناطق روستائی و شهری نیز اطلاعات جالبی ارائه نموده است. سرشماری مذکور حاکی از آن است که میزان سواد در جمعیت شش سال بالا در روستاهای کشور ۴۰/۴۸٪ است که نسبت به رقم

۵۵-۴۵ روستا و شهرها تقریباً از رشد یکسانی در سوادآموزی برخوردار بوده‌اند و در دهه ۶۵-۵۵ رشد مذکور بفع روستائیان تغییر نمیکند، (نمودار ۴)، بطوریکه در این دهه روستاها از رشدی معادل ۱۷/۹ درصد برخوردار میشوند که دوبرابر میزان رشد سواد در مناطق شهری در همین دهه میباشد.

گرچه بدلیل رشد سریعتر جمعیت در مناطق شهری نسبت به مناطق روستائی، نمیتوان با مشاهده افزایش بیشتر میزان باسوادان در روستاهای کشور در سالهای ۶۵-۵۵ حکم به فعالیت بیشتر سوادآموزی در روستا داد ولی حداقل این موضوع را میتوان نتیجه گرفت که هم در مناطق روستائی و هم در مناطق شهری آهنگ رشد سوادآموزی سریعتر از آهنگ رشد جمعیت بوده است و در مناطق روستائی روند مذکور سریعتر از مناطق شهری پیشرفت داشته است. بهر حال علیرغم تلاشهای قابل تقدیری که در زمینه سوادآموزی روستائیان انجام گرفته است هنوز هم نباید فراموش کرد که اکثریت روستائیان کشور بیسواد بوده و باز هم در این زمینه محتاج به فعالیتهای گستردهتری هستیم.

۳- اشتغال و تغییرات آن

سرشماری اخیر نشان میدهد که نیروی شاغل کشور ۱۱/۱۰۳/۴۳۱ نفر است که ۲۲/۳ درصد کل جمعیت کشور را شامل میشود. شاغلین کشور از نظر تعداد در طی دوره دهساله ۵۵ الی ۶۵ تعداد ۲/۳۰۴/۰۱۱ نفر افزایش داشته است، ولی علیرغم این افزایش درصد شاغلین در کل جمعیت کشور در دهه مذکور، کاهش یافته و برابر با ۳/۸ درصد از خود نشان میدهد که میتوان آن را بدلیل رشد سریع جمعیت کشور در دهه مذکور و حرکت جمعیت بسوی جوانتر شدن دانست زیرا جمعیت غیرفعال کشور در سال ۶۵ حدود ۵۰٪ جمعیت را تشکیل می داده است.^۶ درسی ساله اخیر تعداد شاغلین کشور در مناطق شهری با شدت افزایش یافته است، در حالیکه تعداد شاغلین مناطق روستائی در طی دوره بیست ساله ۳۵ الی ۵۵ افزایش بسیار ناچیز حدود نیم میلیون نفر داشته است. نکته قابل توجه این است که تعداد مذکور در دهه ۶۵-۵۵ نیز حدود همین مقدار (نیم میلیون نفر) افزایش داشته است. از دیگر نکاتی که ذکر آن حائز اهمیت است افزایش قابل ملاحظه تعداد شاغلین در شهرها در طی سالهای ۵۵-۴۵، یعنی سالهایی که افزایش تعداد شاغلین در روستاها بسیار ناچیز بوده است میباشد.

سال	سرشماری	میزان تغییرات درصد	باسوادی
۳۵ ^f	۴۵ ^h	۳۵-۴۵	۳۵-۶۵
۱۴/۹	۲۹/۴	۱۴/۶	۴۷/۱
۳۳/۳	۵۰/۴	۱۷/۱	۳۹/۹
۶/۰	۱۵/۱	۹/۱	۳۳/۳

شماره (۴) - درصد باسوادان در جمعیت شش سال و بالاتر در چهار سرشماری انجام شده و تغییرات آن طی سه دهه گذشته

کمی بهبود یافته و در مقابل از روند سریع افزایش تعداد شاغلین شهری کاسته میشود. و اگر چه هنوز هم روند افزایش تعداد شاغلین در شهرها بیش از روستاها است ولی دهه ۶۵-۵۵ بهبود وضعیت شغلی روستاهای کشور را نسبت به دو دهه قبلی نشان میدهد.

درصد شاغلین در شهرها و روستاهای کشور از سال ۱۳۳۵ تا کنون پیوسته در حال کاهش بوده است. کاهش درصد شاغلین کشور در سی سال گذشته در شهرها و روستاها تقریباً یکسان بوده است ولی باید توجه داشت که کاهش دردها در هر دوره از ویژگی خاصی برخوردار است.

متاسفانه نمودار ۶ بدلیل اینکه درصد شاغلین به کل جمعیت مناطق شهری و روستائی را نشان میدهد نمیتواند ملاک بررسی بهبود یا عدم بهبود وضع شهرها و روستاها در زمینه اشتغال قرار گیرد. زیرا برای انجام این موضوع (بررسی بهبود یا عدم بهبود اشتغال و چگونگی تغییرات آن در سی سال گذشته در مناطق شهری و روستائی) باید درصد شاغلین در میان جمعیت فعال کشور محاسبه گردد که متاسفانه ما بدلیل عدم دسترسی به آمار مورد نظر در زمان تهیه گزارش، موفق به انجام امر نگردیدیم که انشاء... در مقالات بعدی این مهم را به انجام خواهیم رسانید.

زیرنویس:

بررسی میزان رشد جمعیت سواد و اشتغال در مناطق روستائی

$$r = 54.5\% \text{ (شهری)}$$

$$r = 24.8\% \text{ (روستائی)}$$

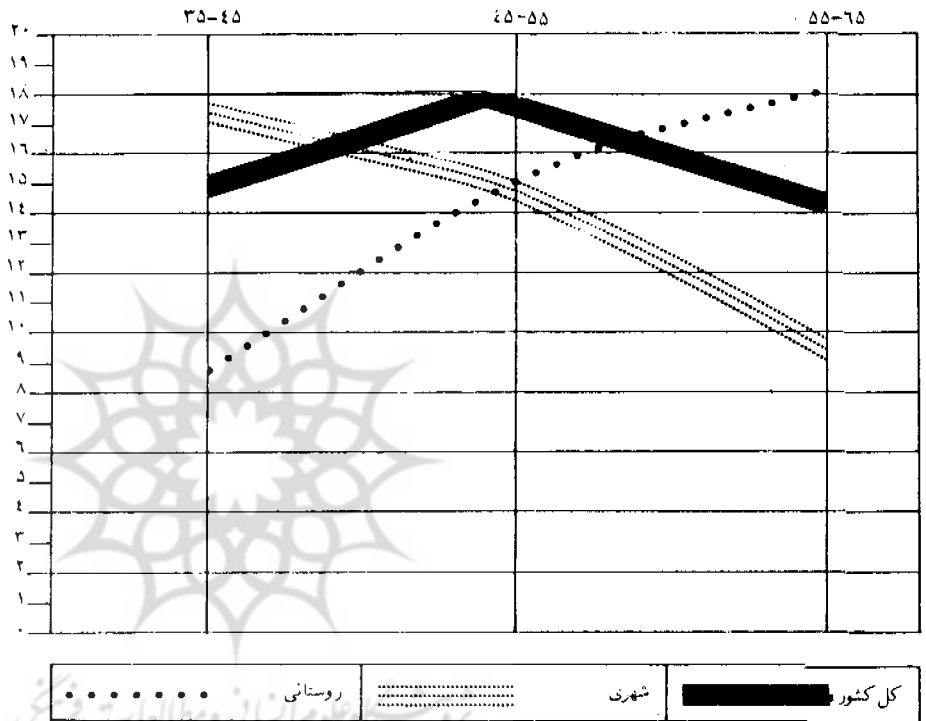
$$P_0 = 1584680 \text{ (شهری)}$$

$$P_0 = 1785406 \text{ (روستائی)}$$

$$P_t = P_0(1+r)^t$$

$$P_{54} = (1584680)(1+0.545)^4 = 1960396$$

نمودار شماره (۴) - روند تغییرات درصد باسوادان در جمعیت شش سال و بالاتر در سه دهه گذشته

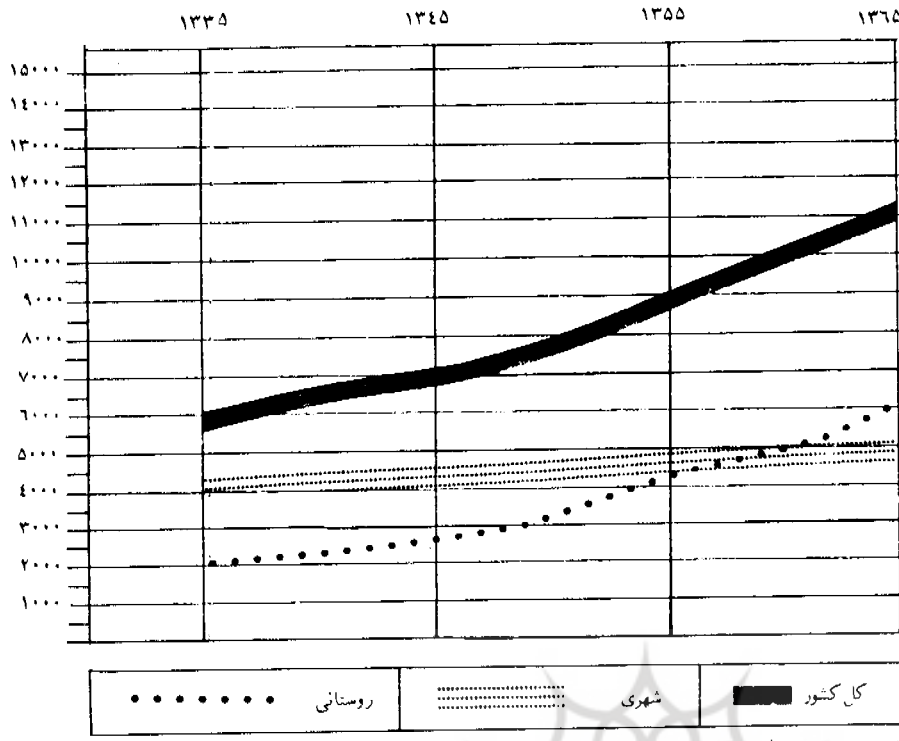

مناطق	سال سرشماری ۳۵	سال سرشماری ۴۵	سال سرشماری ۵۵	سال سرشماری ۶۵
کل کشور	۵/۹۰۷/۶۶۶	۶/۸۵۸/۳۹۶	۸/۷۹۹/۴۲۰	۱۱/۱۰۳/۴۳۱
مناطق شهری	۱/۸۰۷/۳۲۵	۲/۶۰۲/۹۰۰	۴/۱۱۲/۶۳۶	۵/۹۶۸/۰۹۴
مناطق روستائی	۴/۱۰۰/۳۴۱	۴/۲۶۳/۶۰۰	۴/۶۸۶/۷۸۴	۵/۱۳۵/۳۳۷

جدول شماره (۵) - تعداد شاغلین شهری و روستائی در چهار سرشماری انجام شده

واقعیت آن است که افزایش تعداد شاغلین در کشور از نظر شاغلین شهری و روستائی در دوره دهساله ۶۵-۵۵ روند متفاوت از دو دهه قبلی خود داشته. بدین ترتیب که در سالهای ۳۵ الی ۴۵ افزایش تعداد شاغلین روستائی بسیار کند و ناچیز و در مقابل، افزایش تعداد شاغلین شهری بسیار سریع و قابل ملاحظه بوده است، در صورتیکه در دهه ۶۵-۵۵ روند آهسته افزایش شاغلین در روستاها

نمودار شماره (۵) - روند خطی افزایش تعداد شاغلین شهری و روستائی در چهار سرشماری انجام شده

۱- اگر چه میزان شهرنشینی در سال ۶۰ افزونتر از میزان روستائیشینی شده و جمعیت شهر و روستا، هر دو، پیوسته در حال افزایش بوده است، ولی نکته مهم این است که رشد شهرها آهسته تر از آنچه که توسط مسئولین پیش بینی میگردد، میباشد و در مقابل رشد جمعیت روستاها سریعتر از روندی که گمان می رفتی باشد.

۳- لازم به تذکر است که این نرخ با احتساب جمعیت پناهندگان افغانی و معاودین عراقی که حدود ۲/۶ میلیون نفر برآورد شده اند می باشد.

۴ و ۵- درصد باسوادان در سال ۳۵ در جمعیت ده سال و بالا نرود در سال ۴۵ در جمعیت هفت سال و بالاتر محاسبه شده است.

۶- درصد شاغلین در کل جمعیت عبارت است از نسبت تعداد شاغلین کشور به کل جمعیت کشور ضربدر ۱۰۰؛ درصد مذکور متأثر از تغییرات جمعیت غیرفعال و نیز جوان شدن و یا پیر شدن جمعیت است و لذا نمیتواند ملاک خوبی برای بیان وضعیت شغلی کشور باشد. برای بیان وضعیت شغلی کشور از درصد شاغلین به جمعیت فعال که عبارت از نسبت تعداد شاغلین به جمعیت فعال ضربدر ۱۰۰ است استفاده می کنند. در درصد مذکور اثر تغییرات جمعیت غیرفعال و یا به عبارت دیگر اثر جوان شدن یا پیر شدن جمعیت از بین رفته است؛ که البته ما به دلیل عدم انتشار آمار مورد نیاز موفق به محاسبه آن نگردیدیم.

نمودار شماره (۶) - روند خطی درصد شاغلین شهری و روستائی در چهار سرشماری انجام شده

مناطق	سال	سر	شماری
کل کشور	۳۵	۴۵	۵۵
مناطق شهری	۳۱/۲	۲۶/۶	۲۶/۱
مناطق روستائی	۳۱/۵	۲۶/۶	۲۲/۱
	۱۳۵۵		۲۲/۵

جدول شماره (۶) - درصد شاغلین به کل جمعیت کشور در مناطق شهری و روستائی در چهار سرشماری انجام شده

